

En zoo nu ook moeten wel alle leden der Gemeente, elk voor zich in hun goddelijk beroep Godes dienst uitrichten, maar komt toch de dienst Godes van de zijde *der Gemeente* eerst dan tot volle uiting, als de geheele Gemeente saâmvergadert, met het opzettelijk doel, om Gode eere, lof en aanbidding toe te brengen.

Er is namelijk *middellijke* en *onmiddellijke* uitoefening van godsdienst.

Een *middellijke* uitoefening door middel van uw wandel en levensgedrag door de uiting van uw woord, en door de stemming uwer ziel in het gewone leven. Maar ook een *onmiddellijke* als ge, het gewone leven een oogenblik tot stilstand brengt, en nu opzettelijk, regelrecht, en rechtstreeks u tot den almachtigen God zelve wendt, om Hem het offer van uw lof en liefde op te dragen.

En tot die *onmiddellijke*, die *rechtstreeksche* uitoefening van Godes dienst komt het nu voor heel de Gemeente alleen in die oogenblikken, als ze saâmvergaderd is, om haar God te ontmoeten, en Hem eere te geven.

Er wordt Gode dan toegebracht een *offerande*, of wat de profeet noemt, Hem worden opgedragen: *de varren der lippen*.

Juist dit echter was oorzaak, dat bij de publieke, onmiddellijke uitoefening van den dienst Gods in de Gemeente, van oudsher *het altaar* zulk een voorname plaats innam. Zoo zelfs, dat om en bij het altaar de geheele liturgische dienst zich ontwikkeld heeft. Meer nog, dat, met uitzondering van de Gereformeerde kerk, nog altoos alle Christelijke kerken *een altaar* in het kerkgebouw plaatsen, en dat altaar beschouwen als het middelpunt waarom de geheele dienst zich te schikken heeft.

Zoo is het in alle Roomsche kerken, zoo is het in alle Grieksche, in alle Armenische en Koptische kerken en zelfs de Luthersche en Anglikaansch-bisschoppelijke kerken, hebben nog alle een soort altaar bijgehouden. Zelfs kan men zeggen, dat de beteekenis van het altaar, in de Luthersche- en in de Engelsch-bisschoppelijke kerken, in den loop dezer eeuw, eer toenam, dan verminderde.

En al moge men ook in streng Gereformeerde kerken buitenslands de Avondmaalstafel soms in een soort koor zetten, en bij die Avondmaalstafel de leden der Gemeente laten knielen, in plaats van aanzitten, toch heffen deze insluipsels het feit niet op, dat in de Gereformeerde kerken het eigenlijke *altaar* van meet af weggenomen is, en men niet om bijredenen, maar uit beginsel zich tegen het in stand houden van zulk een altaar heeft verzet.

Dit nu zoo zijnde, gevoelt men, hoezeer geheel onze liturgische